

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyi

Azərbaycançılıq ideyasının təbliği

Faiq Ələkbərli
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

IV Yazi

Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin də yazdığı kimi, o, bu qurultayda milliyətçilik (Azərbaycan türkcülüyü), türkcülük, xalqçılıq və modernləşmə (yeniləşmə) prinsiplərini müdafiə etmişdi. Hətta, bununla kifayətlənməyərək eyni prinsiplərlə çıxış edən iki partiyanın birləşməsinə təşəbbüs göstərmiş və həmin bunun tətbiqini istəmişdi. Rəsulzadə yazırdı: "Nəsim bəyin zəkası yalnız bu çıxışı ilə bitməmiş, o qurultayda eyni prinsipləri müdafiə edən Müsavat xalq fırqasının nümayəndələri və "Açıq söz" qəzetini təmsil edən cərəyanla sözləşərək, onlara yaxın axınların birləşmələrini təmin etmək zəruriyyətini görmüş və onu həyata keçirmək təşəbbüsünü irəli sürmüşdür. Bir tərəfdən Nəsim bəy, digər tərəfdən də M.Ə.Rəsulzadə ilə A.Kazımzadə tərəfindən təmsil olunan Gəncə və Bakı milliyətçi Azərbaycan istiqlalçılıq hərəkatında çox mühüm əsərləri sonradan meydana çıxan bu ittihadın hüsulunda Nəsim bəyin zəka və səmimiyyətinin qəti rol oynadığını burada təsbit etməliyem. Bu ittihad üzərinə idi ki, Qafqaziya qurultayını mütəəqqib Türk Federalist Müsavat Xalq Fırqasının ilk qurultayı Bakıda toplanmış və bu toplanış siyasət Azərbaycan həyatında pək mühüm bir hadisə təşkil etmişdir".

1918-ci ilin əvvəllərində yarıdılmış Seymdə xalq maarif naziri vəzifəsini tutan N.Yusifbəyli burada da türkcülüyü, Azərbaycan xalqının milli maraqlarını müdafiə etmişdir. Məsələn, Seymin 5 Mart 1918-ci il tarixli 14-cü iclasında ermənilər və gürcülər Azərbaycan türklərini nəzərdə tutaraq "Seymdə xəyanətkarlar var" deyirdilər. Bu zaman onlara cavab olaraq söz alan Yusifbəyli demişdir: "Daşnak-sütyun Partiyası Başçısı məni təəcübləndirmir – anlayıram ki, İrevan vilayətində meydana gəlməkdə olan cinayətləri indi ört-basdır etmək lazımdır, orada işlənməmiş bəzi qanunlar indi haqlı lazımdır: bütün kəndlərin əhalisi qılıncdan keçirilib, sakinləri qovulmaqla süni şəkildə ərəzilər quruldu. ancaq məni mənşevik nümayəndələrin buradakı danışmaları çaşdırır. Mən düşünürdüm ki, bu, özbaşına çıxdılar və gözleyirdim ki, indi kimse dayanacaq və deyəcək ki, bu, özbaşına çıxışdır və biz tam başqa cür düşünürük, ancaq, təəssüf ki, bu səsi mən eşitmədim. Vətəndaşlar, bizi çoxdan ittiham edirlər. Bizi doğramamışdan öncə ittiham etdilər - buna öyrəncəli. Qorxuram ki, bizi yenidən çökməyə istəsinsinlər. Bu səbəblə hökumətdən soruşmaq istəyirəm, Ardahan komissiya göndərsin ki, əsgər göndərilməsinə və o əhalinin qırılmasına mane olsun. Bu xalqı xəbərdar etmək lazımdır, çünki onlar üçün qorxunc

təhlükə var: qadınları da, uşaqları da, kişiləri də - hər kəsi orada doğrayacaqlar".

Türkiyələ danışıqlar üçün Batuma sülh nümayəndəliyi göndərməzdən öncə Zaqafqaziya Seyminin türk-müsəlman fraksiyası qarşısında çıxışı zamanı da Yusifbəyli

gəlməli olan xarici qüvvə bizə dost və xalqın azad fikri və məsləkidir. Bu az vaxt zərfinde Azərbaycan türkləri kəndlərinin müstəqil və azad yaşamağa layiq olduqlarını gözəl surətdə göstərmiş və dövlət təşkilinə istedad və qabiliyyət yeridənlərini isbat etdilər. Bunun sayəsində isə şimdi məmləkətdə insanı məmnun edəcək bir dərəcədə nizam və asayiş hökumətidir".

killərinin gətirdikləri yol doğru və xalqın azad fikri və məsləkidir. Bu az vaxt zərfinde Azərbaycan türkləri kəndlərinin müstəqil və azad yaşamağa layiq olduqlarını gözəl surətdə göstərmiş və dövlət təşkilinə istedad və qabiliyyət yeridənlərini isbat etdilər. Bunun sayəsində isə şimdi məmləkətdə insanı məmnun edəcək bir dərəcədə nizam və asayiş hökumətidir".

Baş nazir kimi proqram səciyyəli ilk çıxışında da, o, Milli istiqlal məsələsini xüsusilə qeyd edərək bununla bağlı həm daxili birləşmə, həm dünya dövlətləri tərəfindən tanınmağın vacibliyini vurğulamışdır: "Əmrinizlə təşkil etdiyim hökumət,

kübrayə kəsb edəcəyi şübhəsizdir".

Yusifbəyli daha sonra demişdir ki, Azərbaycanın şan və şərəfini mühafizə etməklə bərabər, hökumət qonşular arasında çıxan bütün problemlərin sülhə həll edilməsi və öz daxilindəki etnik azlıqlarla barışqılıqda yaşamasının tərəfdarıdır: "Təbii, bu sülh və səlahin başqa şərtləri də vardır, o da azlıqların qalanların haqqını tanımaqdır. Zülm və istibdad altında yaşayıb da "İnrodes" adı altında bir əsrdən bəri maddi və mənəvi baxımdan bir çox təzyiqlərə məruz qalan Azərbaycan türkləri Azərbaycan içindəki bütün vətəndaşlarına bir

Nəsim bəy Yusifbəylinin dünyagörüşündə maarifçilik, türkcülük və azərbaycançılıq

təcili olaraq qoşun göndərilməsi üçün türklərə çox da təkid edə bilmərik; biz ancaq xahiş edəcəyik. Ancaq bütün bunlarla yanaşı, azad Azərbaycanın müstəqil surətdə mövcudluğu ideyasını heç vaxt gözəndən qaçırmaq lazım deyil".

Cümhuriyyət qurulduqdan son-

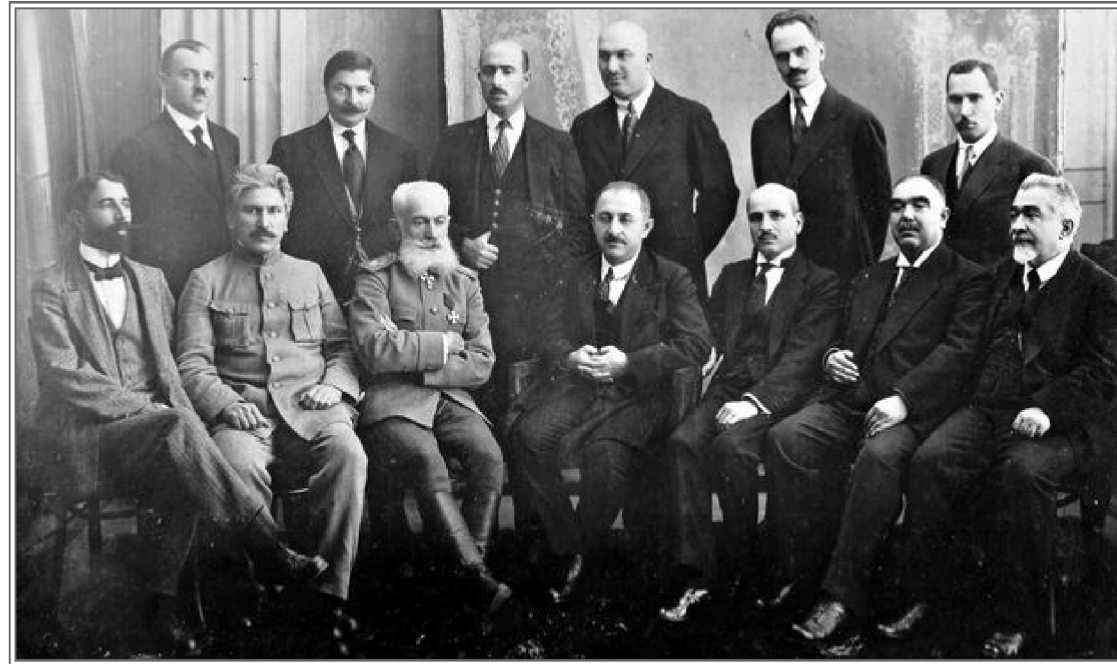
üzərinə nə qədər ağır və nə qədər böyük bir məsuliyyət almış olduğunu anlayır. Doğrudur, Azərbaycan milləti müstəqilliyini elan etdiyi bu az bir zamanda yar və əğyar nəzərində müstəqil olmağa layiq olduğunu göstərdiyindən, bugünkü vəziyyət və mövqeyimiz iki ay əvvəl-

gözlə baxmaqla hər kəsin öz dilində oxuyub oxumasına, öz dilini və öz milliyətindən mühafizə etməsinə icazə etməyə təxirə salınmışdır. Onun üçün hökumət sevgili Azərbaycanımızın bütün vətəndaşlarımız üçün gerçək bir vətən olmasına çalışacaqdır".

O, torpaq və işçi məsələsi ilə bağlı ciddi bir problemin olmadığını, əksəriyyətin bunun həllinin tərəfdarı olduğunu deyirdi: "Torpaq məsələsini qəti olaraq həll etmək, təbii, milləti həqiqətən təmsil edəcək Meclis-Müəssisənin haqqıdır. Bu bərdə bugünkü hökumətin üzərinə ancaq bir vəzifə düşür, o da mövzunu etraflı hazırlamaq, torpaq işlərinə dair bütün vəsaitləri yığmaq və yazıb hazırlamaq və bu surətlə Meclis-müəssisəyə bu ağır və əhəmiyyətli problemin asan həlli kömək etməkdən ibarətdir. Bununla birlikdə, istər torpaq və istər işçi mövzusunda bir ixtilaf çıxarsa hökumət hər zaman əməkçilərin haqqını müdafiə edərək öz tərəfində olacağını vəd edir".

Yusifbəyliyə görə, milli hökumət üçün ifadə azadlığı, mətbuat azadlığı, yığıncaq azadlığı mədəni və demokratik bir dövlət rəhbərliyi başlıca şərtlərdir. O, yazırdı ki, bu bərdə, Azərbaycan çox dövlətlərdən irəlidedir və burada görülən bu azadlıqlar dünyanın heç bir tərəfində yoxdur: "Hökumət, təbii, müqəddəs olan bu azadlıqları qoruyacaq. Hər kəs nə yazırsa yazsın, hər kəs nə istəyirsə söyləsin, harada yığırsa yığılsın. Yalnız bir məsələ vardır ki, ona əl uzatmağa təhəmmül ediləməz. O da Azərbaycanın istiqlaliyyəti məsələsidir. Bu istiqlaliyyəti, millətin bu müqəddəs və qanuni haqqını təhqir etməməyə, bu ülvə hissiyyətinə toxundurmadan hökumət var gücü ilə çalışacaqdır".

Baş nazir olduğu dövrdə Azərbaycanın Türkiyəyə, yaxud da Rusiyaya birləşməsinə tələb edən "İttihadçılar"a, denikinçilərə, bolşeviklərə ümumiyyətlə, istənilən "İtihadçılar"a qarşı çıxanlara isə Yusifbəyli daima tənqid etmişdir. Cümhuriyyətin bəyan olunmasından sonra, ilk dövrlərdə müəyyən təsir qüvvəsinə malik olan Osmanlıpərəst "İtihadçılar"ın milli istiqlala qarşı yönəlmiş ideyalarına cavab olaraq Yusifbəyli deyirdi ki, onlara müəyyən obyektiv səbəblərə görə güzəştlər etmək olar. Ancaq bu güzəştlər milli istiqlala xətər yetirməməlidir. Nəsim bəy deyirdi ki, əks halda "İstiqalətimizə qarşı yönəlmiş təcavüzə qarşı ilk əvvəl üsyan qalxan mən özüm olacağam".

Baş nazir kimi proqram səciyyəli ilk çıxışında da, o, Milli istiqlal məsələsini xüsusilə qeyd edərək bununla bağlı həm daxili birləşmə, həm dünya dövlətləri tərəfindən tanınmağın vacibliyini vurğulamışdır: "Əmrinizlə təşkil etdiyim hökumət, üzərinə nə qədər ağır və nə qədər böyük bir məsuliyyət almış olduğunu anlayır. Doğrudur, Azərbaycan milləti müstəqilliyini elan etdiyi bu az bir zamanda yar və əğyar nəzərində müstəqil olmağa layiq olduğunu göstərdiyindən, bugünkü vəziyyət və mövqeyimiz iki ay əvvəlkindən daha mətin və daha sağlamdır

əsas diqqəti Azərbaycan türklərinin çətin günlər yaşamasına, onun varlığının təhlükə altında qalmasına yönəlmişdir. O, bu çıxışında açıq şəkildə bildirib ki, Seymin tərkibindəki gürcülər və ermənilər Quzey Azərbaycanda erməni daşnakları ilə rus bolşeviklərinin türk-müsəlman əhaliyə qarşı soyqırım törətməsinə tamamilə biganədirlər. Belə bir halda, Azərbaycan türklərinin Türkiyə türklərinə üz tutmaqdan başqa çare qalmadığını deyən Yusifbəyli bütün bunlarla yanaşı, "Müstəqil Azərbaycan" ideyasının qüvvədə qalmasını da ifadə etmişdir: "Müstəqilliyimizin qızğın tərəfdarlarından biri kimi mən bu bərdə birinci söz açmağa məcburam. Təhlükənin gözüne cəsərlə baxmaq, gələcək hadisələrin əlamətlərini ayırd etmək və vaxtında zəruri tədbirlər görmək lazımdır. Bu halda biz hadisələrin belə bir xoşbəxt keşməsinə sevinməliyik ki, bura

ra əvvəlcə maarif naziri, daha sonra baş nazir kimi o, bəyan edirdi ki, Azərbaycan türklərinin yeganə ideyası milli istiqlaldır. Yusifbəyli Cümhuriyyətin birillik ildönümü ilə bağlı xalqa müraciətində milli istiqlal məsələsi ilə bağlı bildirirdi ki, artıq Azərbaycan türkləri istiqlaliyyətini heç bir kəşə güzəştə getməyəcəkdir: "Qan dəryasında qütəvər olan Azərbaycan Türk milləti kəndi müqəddəratını öhdəsinə alaraq, özbaşına buraxılmışdır. O, mənəfi-qəlb və əzmi qəti ilə istiqlal düşüncəyə yaşayır. Və bilaxirə müstəqil və azad yaşamaq yolu arayıb, ona rəvan oldu. Oylə bir yol ki, onu ümumcəhanin əzilmiş və döyülmüş millətləri tutmuşdu. Bu bir sənə müddət ərzində biz yorulmadan işlədik və bu işləməyimiz ilə dövlətimizi möhkəmləndirərək, camaatımızın aşağı sinfinə milli dövlət təşkil hissini düşündürdük və istədik ki, camaat və millət və-

kindən daha mətin və daha sağlamdır. Bəli, 10 aydan bəri həqiqətən müstəqil olan Azərbaycan bu gün böyük dövlətlər tərəfindən belə hüsn-qəbul əsnasında olduğuna və Azərbaycan Türklərinin yaxın bir zamanda dünyanın bilcümle mədəni millətləri ailəsinə olacağına ümidimiz güclüdür. Bu, belə olacaq idi. Çünki Azərbaycan Türkləri fərdi vücud olaraq kişi-qadın, gənc-qoca, kasıb və zəngin, işçi və rəncbər, "Müsavat", "Əhrar", "Sosialist", "İttihad" xülasə bütün millət vahid vücud olaraq istiqlalımızı mühafizə etməyə and içmişdir. Çünki millətin bu əzminə bir-başına şahid olan böyük və demokratik İngiltərə komanda heyəti, aldığı təəssüratı tərəfsiz, şişirtməsiz Parisdə təşkil edilən məhkəmə-

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə çap olunur